

УДК 347.441.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.45>

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ СТРОКУ ОДНОМОМЕНТНИХ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ

Панченко С.С.,*кандидатка юридичних наук,**доцентка кафедри історії та теорії держави і права**Чорноморського національного університету ім. Петра Могили*

ORCID: 0000-0002-5561-7716

e-mail: yukatan@ukr.net

Панченко С.С. Особливості визначення строку одномоментних цивільно-правових договорів.

Встановлено, що ситуаційно-визначений строк договору характерний для одномоментних договорів. Виділено ознаки одномоментних договорів: 1) укладаються з метою передання майна у власність; 2) укладення, виконання та припинення відбуваються одночасно; 3) укладення, виконання та припинення договору здійснюються сторонами шляхом вчинення за один раз дій (фактичного (безпосередня передача речі), юридичного (нотаріальне посвідчення та (або) державна реєстрація речових прав) або символічного характеру (символічна передача макету дарунка, документів, ключів до нього).

На підставі проведеного аналізу запропоновано визначення поняття «одномоментний договір». Розкрито особливості визначення строку одномоментних договорів залежно від їх груп: прості одномоментні договори та одномоментні договори з ускладненою процедурою оформлення.

До ознак простих одномоментних договорів віднесено такі: об'єктом договору є виключно рухомі речі; укладення, виконання та припинення договору пов'язуються з вчиненням лише дій фактичного характеру; форма договору – усна. Наприклад, одномоментними є договори роздрібної купівлі-продажу, дарування рухомої речі.

Складні одномоментні договори (договори з ускладненою процедурою оформлення) наділено такими ознаками: об'єктом такого договору є нерухомі чи інші речі, щодо яких передбачається державна реєстрація; форма договору – письмова; договір потребує нотаріального посвідчення та (або) державної реєстрації; укладення, виконання та припинення договору пов'язується з нотаріальним посвідченням; моментом виникнення права власності в набувача є момент нотаріального посвідчення договору, а якщо передбачена державна реєстрація – з її моменту. Так, до договорів цієї групи віднесено договори купівлі-продажу земельної ділянки, єдиного майнового комплексу, житлового будинку (квартири) або іншого нерухомого майна (крім договорів купівлі-продажу майна, що перебуває в податковій заставі); договір дарування нерухомої речі; договір дарування валютних цінностей на суму, яка перевищує п'ятдесятикратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Ключові слова: цивільно-правовий договір, строк, одномоментний договір, купівля-продаж, прості одномоментні договори, складні одномоментні договори, реальний договір дарування.

Panchenko S.S. Peculiarities of defining the term of simultaneous civil law contracts.

It has been determined that the situational-defined term of the contract is typical for simultaneous contracts. Features of one-time contracts are allocated: 1) are concluded in order to transfer property to property; 2) conclusion, execution and termination occur simultaneously; 3) the conclusion, execution and termination of the contract are carried out by the parties by committing at a time actions (actual (direct transfer of the thing), legal (notarization and (or) state registration of real rights) or symbolic nature (symbolic transfer of the layout of the gift, documents, keys to it)).

Based on the analysis, the definition of the concept of «one-time contract» is proposed. The features of determining the term of one-time contracts depending on their groups are disclosed: simple one-time contracts and one-time contracts with a complicated procedure of registration. Thus, the contracts of this group include contracts of sale of land, a single property complex, a residential building (apartment) or other real estate (except for contracts of sale of property in tax lien); contract of donation of immovable things; a contract for the donation of currency values for an amount that exceeds fifty times the amount of the tax-free minimum income of citizens.

Complex one-time contracts (contracts with complicated registration procedure) are endowed with the following features: the object of such a contract is immovable or other things for which state registration is provided; form of contract - written; the contract requires notarization and (or) state

registration; conclusion, execution and termination of the contract is associated with notarization; the moment of occurrence of ownership of the acquirer is the moment of notarization of the contract, and if state registration is provided - from its moment.

The signs of simple one-time contracts include the following: the object of the contract is exclusively moving things; the conclusion, execution and termination of the contract are associated with the commission of only actions of an actual nature; form of contract - oral. For example, one-time contracts are retail sales, donation of a moving thing.

Key words: civil law contract, term, one-time contract, purchase and sale, simple one-time contracts, complex one-time contracts, real gift contract.

Постановка проблеми. Строк дії договору та проміжні строки, що можуть бути встановлені в його межах, мають істотне значення для всього договірної зобов'язання, що виникає на підставі цивільно-правового договору.

Визначення строку договору не відбувається саме по собі, у відриві від узгодження інших умов цивільно-правового договору і від процесу його укладення. Процес укладення договорів визначається самою їх природою. Оскільки суть договору полягає в домовленості, то й укладення договору передбачає волевиявлення кожної із сторін та їх узгодження.

Загальні правила визначення строків цивільно-правового договору залежать від того, яким саме є строк договору за зазначеним поділом строків. Значна частина договорів, які укладаються сторонами, має чітко визначений наперед строк дії договору, а деколи – й проміжні строки. У багатьох інших випадках, укладаючи договір, сторони не визначають його строк. Це може відбуватися внаслідок об'єктивних чи суб'єктивних причин. Особливе місце в цьому аспекті займають ситуаційно-визначені строки, які властиві одномоментним договорам. Визначення строку таких договорів значною мірою відрізняється від інших цивільно-правових договорів. Відповідно необхідно зупинитися на запропонованій нами концепції одномоментних договорів.

Стан опрацювання цієї проблематики. Питання строків одержали в юридичній літературі досить широке і різноманітне висвітлення. З цієї теми підготовлено низку праць, де розкриваються цивільно-правові строки та їх види загалом (Т.М. Вахонєва, П.Д. Гуйван, В.В. Луць, О.В. Шовкова та ін.), проблеми строку окремих цивільно-правових договорів і зобов'язань (І.А. Безклубий, О.А. Беляневич, С.М. Бервено, Т.В. Боднар, І.В. Венедиктова, Л.К. Веретельник, М.К. Галянтич, А.Б. Гриняк, С.Д. Гринько, Н.Ю. Голубєва, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, І.Р. Калаур, Н.С. Кузнєцова, Р.А. Майданик, Д.О. Маріц, О.І. Міхно, В.Г. Олюха, Н.Б. Пацурія, М.Д. Пленюк, М.М. Сібільов, І.В. Спасибо-Фатєєва, Р.О. Стефанчук, М.О. Стефанчук, Є.Д. Стрельцова, Н.В. Федорченко, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, Н.В. Хашівська, Р.Б. Шишка, В.В. Юсип, О.С. Яворська, І.Є. Якубівський та ін.). Однак комплексне дослідження строку цивільно-правового договору не здійснювалось, хоча нагальна потреба в цьому на сьогодні існує.

Метою статті є визначення особливостей строку одномоментних цивільно-правових договорів

Виклад основного матеріалу. Серед загальних ознак, які належать усім одномоментним договорам, можна виділити такі:

- 1) укладаються з метою передання майна у власність;
- 2) укладення, виконання та припинення відбуваються одночасно;
- 3) укладення, виконання та припинення договору здійснюються сторонами шляхом вчинення за один раз дій (фактичного, юридичного або символічного характеру).

Слід зупинитися на характеристиці зазначених вище ознак одномоментних цивільно-правових договорів.

Укладаються з метою передання майна у власність. Серед тих, яким характерні виведені ознаки, можна назвати деякі види договорів купівлі-продажу (наприклад, договір роздрібної купівлі-продажу, договір купівлі-продажу товарів з використанням автоматів) та договір дарування (в т. ч. пожертва, якщо він відповідає іншим ознакам).

Укладення, виконання та припинення відбуваються одночасно. Встановлення строку дії одномоментного договору відбувається ситуаційно. В окремих випадках може йтися взагалі про вчинення разової дії, яка триває дуже короткий час. У зв'язку з цим, вважаємо, що договори про передачу майна у власність з обов'язком доставки товарів, що здійснюється через органи зв'язку чи транспорту, не відповідають цій ознаці. Відповідно такі договори не є одномоментними.

Воно пов'язується з діями фактичного (безпосередня передача речі), юридичного (нотаріальне посвідчення та (або) державна реєстрація речових прав) чи символічного характеру (символічна передача макету дарунка, документів, ключів до нього тощо).

Отже, під одномоментним договором слід розуміти цивільно-правовий договір, за яким виконання зобов'язання співпадає в часі з укладенням та припиненням договору.

Аналіз цивільного законодавства серед одномоментних договорів дозволяє виділити: прості одномоментні договори; складні одномоментні договори (одномоментні договори з ускладненою процедурою оформлення); реальний договір дарування. При цьому реальний договір дарування може бути віднесений до одного із виділених вище груп одномоментних договорів. Проте наявність серйозних дефектів у його правовому регулюванні чинною редакцією ЦК України спонукало нас виділити його окремо.

Прості одномоментні договори є досить розповсюдженими в повсякденному житті. Наприклад, такими є договори роздрібної купівлі-продажу, дарування рухомої речі. Окрім загальних ознак одномоментних договорів, названих вище, їм властиві такі спеціальні ознаки: об'єктом договору є виключно рухомі речі; укладення, виконання та припинення договору пов'язуються з вчиненням лише дій фактичного характеру; форма договору – усна.

Об'єктом такого договору є виключно рухомі речі. Перехід майнових прав на нерухомі речі зазвичай вимагає нотаріального посвідчення письмового договору, а часто – й державної реєстрації речових прав, що обумовлюється вчиненням не тільки фактичних, але й юридичних дій. Момент виникнення відповідних прав, виконання та припинення договору пов'язуються саме з таким оформленням. Це дозволяє зробити висновок, що об'єктом простих одномоментних договорів не можуть бути нерухомі речі. Аналіз цивільного законодавства також дозволив визначити, що об'єктом договорів, які укладаються та виконуються одночасно, не можуть бути майнові права, виконання робіт, надання послуг та інші об'єкти цивільних правовідносин.

Укладення, виконання та припинення договору пов'язуються з вчиненням лише дій фактичного характеру. Наприклад, ч. 2 ст. 703 ЦК України передбачає, що договір роздрібної купівлі-продажу з використанням автоматів є укладеним з моменту вчинення покупцем дій, необхідних для одержання товару [1]. Фактичне передання речі вказує на те, що річ передана «із рук у руки» [2, с. 123]. У юридичній літературі подібну фактичну передачу майна розглядають одночасно і як юридичну практично завжди при укладанні дрібних побутових правочинів. Тобто оскільки більшість із них виконується в момент їх укладання (передання продавцем у магазині продуктів харчування покупцю, побутової техніки та ін.) [2, с. 124], то зазначені дії свідчать і про передачу права власності на майно.

Таким чином, простим одномоментним договором є цивільно-правовий договір між набувачем та відчужувачем про передання у власність рухомих речей, вчинений в усній формі, укладення, виконання та припинення якого пов'язується з вчиненням за один раз дій фактичного характеру і для якого згідно з вимогами закону не вимагається нотаріальне посвідчення та (або) державна реєстрація.

Складні одномоментні договори (одномоментні договори з ускладненою процедурою оформлення). Найбільш характерними особливостями таких договорів є необхідність їх нотаріального посвідчення або державної реєстрації речових прав на нерухоме майно.

У ч. 1 ст. 209 ЦК України вказується, що правочин, який вчинений у письмовій формі, підлягає нотаріальному посвідченню лише у випадках, встановлених законом або домовленістю сторін [1]. Відповідно право власності на майно за договором, який підлягає нотаріальному посвідченню, виникає в набувача з моменту такого посвідчення або з моменту набрання законної сили рішенням суду про визнання договору, не посвідченого нотаріально, дійсним (п. 5 постанови Пленуму ВСС України від 7.02.2014 р. № 5 «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав») [3]. Проте якщо права на нерухоме майно підлягають державній реєстрації, то право власності в набувача виникає з дня такої реєстрації відповідно до закону (ст. 334 ЦК України) та з урахуванням положення про дію закону в часі на момент виникнення спірних правовідносин (ст. 5 ЦК України) [3]. Згідно з ч. 1 ст. 210 ЦК України правочин підлягає державній реєстрації лише у випадках, встановлених законом. Такий правочин є вчиненим з моменту державної реєстрації [1].

Не всі договори про передачу майна у власність, які потребують нотаріального посвідчення та (або) державної реєстрації, можна віднести до цієї групи одномоментних договорів. Так, договір довічного утримання (догляду), договір ренти та договір про передачу нерухомого майна під виплату ренти (ст. 745, ч. 2 ст. 732 ЦК України) не пов'язуються з вчиненням дій за один раз (тобто, протягом дуже короткого періоду часу). Навпаки, набувач майна зобов'язаний вчиняти певні дії періодично протягом тривалого строку (зазвичай відносно-визначеного).

Отже, спеціальними ознаками одномоментних договорів з ускладненою процедурою оформлення є такі:

- об'єктом такого договору є нерухомі чи інші речі, щодо яких передбачається нотаріальне посвідчення та (або) державна реєстрація;
- форма договору – письмова;

договір потребує нотаріального посвідчення та (або) державної реєстрації; укладення, виконання та припинення договору пов'язується з нотаріальним посвідченням та (або) державною реєстрацією;

моментом виникнення права власності в набувача є момент нотаріального посвідчення договору, а якщо передбачена державна реєстрація – з її моменту.

Найбільшої уваги із зазначених ознак потребує саме остання. Зупинимося на ній детальніше.

Особливість договорів про відчуження нерухомого майна, які підлягають нотаріальному посвідченню, полягає в тому, що фактичне передання речі, наприклад, у приміщенні нотаріальної контори, практично виключено. Сторони мають право вказати у договорі, що річ передано набувачеві та про факт її передачі внаслідок символічної передачі речі (ст. 722 ЦК України). У той же час, моментом набуття прав на майно є саме момент, визначений законом – нотаріальне посвідчення та (або) державна реєстрація.

Необхідність нотаріального посвідчення зумовлюється виконанням нотаріусами наданих державою функцій: забезпечення безспірності та доказової сили документів; забезпечення законності правочинів та інших юридичних актів; сприяння громадянам та юридичним особам у здійсненні їх прав і законних інтересів [4, с. 1210].

Вимоги щодо обов'язкової державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та її порядок визначені у Законі України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [5].

Таким чином, складним одномоментним договором (одномоментним договором з ускладненою процедурою оформлення) є цивільно-правовий договір між набувачем та відчужувачем про передачу у власність нерухомих та інших речей, за яким укладення, виконання та припинення договору пов'язується з нотаріальним посвідченням та (або) державною реєстрацією, які згідно закону визначають момент набуття права власності на предмет договору.

На особливу увагу заслуговує *реальний договір дарування*. Як свідчить аналіз практики, більшість договорів дарування є саме реальними. Така характеристика договору вказує на те, що права та обов'язки, обумовлені договором, виникають з моменту передачі майна [6, с. 178]. Фактично з цього ж моменту договір дарування є виконаним [7, с. 10] та при відповідності цього виконання принципам реальності та належності – припиненим. З цього можна підсумувати, що укладення, виконання та припинення реального договору дарування відбувається майже одночасно. Отже, з укладенням договору дарування юридичний зв'язок між сторонами фактично припиняється; дарувальник втрачає статус сторони договору, як і обдаровуваний перестає бути таким, набуваючи статусу власника майна. Такий висновок впливає із суті цього договору.

Аналіз строку дії реального договору дарування у співставленні з чинною редакцією ст. 727 ЦК України дозволяє зробити такі висновки.

1. Реальний договір дарування належить до особливої групи договорів – одномоментних, строк дії яких є надзвичайно коротким; його укладення, виконання та припинення фактично співпадають. Тобто строк дії такого договору визначається терміном як моментом у часі (в розумінні ч. 2 ст. 251 ЦК України).

2. Положення ЦК України (насамперед ст. 727) потребують змін, які дозволять узгодити правове регулювання договору дарування із загальними положеннями цивільного законодавства. Суть змін повинна полягати в тому, що врахування морально-етичних норм та їх недотримання для відміни договору дарування повинно мати виняткове значення і повинно застосовуватися лише у випадку найтяжчих проявів «невдячності» з боку обдаровуваного. Йдеться про тяжкі кримінальні правопорушення проти особи дарувальника та близьких йому осіб. Інші випадки відміни можуть пов'язуватися лише із невиконанням умов, передбачених самим договором дарування, з якими обдаровуваний був обізнаний на момент укладення договору.

Зокрема пропонується внести до ЦК України наступні зміни:

1) доповнити Кодекс статтею 724¹ такого змісту:

«Стаття 724¹. Договір дарування з умовою щодо предмета договору

1. Договір дарування може передбачати обов'язок обдаровуваного здійснювати певні дії або утримуватися від певних дій щодо предмета дарування»;

2) у назві та змісті статті 727 замінити слова «вимагати розірвання» («розірвання») на «відміну» у відповідних відмінках;

3) частину 2 статті 727 викласти у такій редакції:

«Дарувальник має право відмінити договір дарування, якщо обдаровуваний порушує обов'язок, встановлений договором щодо здійснення або утримуватися від певних дій щодо предмета дарування»;

4) частину 3 статті 727 скасувати;

5) відповідно частини 4 та 5 статті 727 ЦК України вважати частинами 3 та 4 статті 727.

Таке удосконалення правового регулювання договору дарування дозволить узгодити його зі змістом загальних засад цивільного законодавства.

Висновки. Одномоментний договір – це цивільно-правовий договір, за яким виконання зобов'язання співпадає в часі з укладенням і припиненням договору.

Ознаки одномоментних договорів: 1) укладаються з метою передання майна у власність; 2) укладення, виконання та припинення відбуваються одночасно; 3) укладення, виконання та припинення договору здійснюються сторонами шляхом вчинення за один раз дій (фактичного (безпосередня передача речі), юридичного (нотаріальне посвідчення та (або) державна реєстрація речових прав) або символічного характеру (символічна передача макету дарунка, документів, ключів до нього).

Особливості визначення строку одномоментних договорів залежать від їх груп: прості одномоментні договори та одномоментні договори з ускладненою процедурою оформлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
2. Мічурін Є.О. Техніка складання договорів: науково-практичний посібник. Харків: Юрсвіт, 2006. 536 с.
3. Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав: постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 7.02.2014 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14#Text>.
4. Курс цивільного процесу: підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. Х.: Право, 2011. 1352 с.
5. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV; в редакції закону від 26.11.2015 р. № 834-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 1. Ст. 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>.
6. Цивільне право України: Загальна частина / За ред. професорів І.А. Бірюкова і Ю.О. Заїки. К.: Алерта, 2014. 510 с.
7. Почтарьов С.О. Договір дарування в цивільному праві та в нотаріальній діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2015. 20 с.